

Sameblod och gränsöverskridandets politik

Utifrån den svenska filmen *Sameblod* diskuterar **Katariina Kyrölä** relationen mellan fenomenet att representanter från en dominerande grupp beslagtar en marginaliserad grupps kulturella uttryck och att representanter från en marginaliserad grupp övertar en dominerande grupps stil, utrymmen eller identitet, det som brukar kallas passerande. Hur ser relationen mellan dessa ut?

Inför den 100e födelsedagen av det självständiga Finland blev det mycket blåvitt på sociala medier, i och på byggnader, även på fjällen. Saana-fjället belystes i blåvitt, men som samiska forskare och aktivister lyfte fram, berättade beskrivningen och produktionen av hela belysningsprojektet ingenting om att det har varit främst samer som har bott i området, och att fjället är av särskild betydelse för den lokala samiska kulturen. Skulle det inte ha varit möjligt att belysa fjället med samernas flagga i stället? Är detta ännu ett exempel på kulturell appropriering, d.v.s. den vita dominerande gruppens beslagtagande av urbefolkningens kulturella arv? Kulturell appropriering är ett tema som har diskuterats mycket under de senaste åren, särskilt i samband med samedräkten. Samedräkten, eller oäkta versioner av den, har använts av icke-samiska politiker, konstnärer och skönhetsdrottningar, som om den representerade Finlands kulturella arv på en allmän nivå, utan att ta hänsyn till hur samerna har underordnats i Finlands historia och hur samedräkten är en personlig och värdefull del av identiteten för många samer.

Ännu en sida, eller kanske motsatsen till begreppet appropriering, är begreppet *passerande*. När den dominerande gruppens representant tar över och drar nytta av en marginaliserad grupps varor eller identitet, pratas det vanligtvis om appropriering. Men när medlemmar i en marginaliserad grupp tar över stil, utrymmen eller identitet

av de dominerande, är begreppet som ofta används passerande. Hur fungerar den här logiken?

I beslagtagandet ingår oftast likgiltighet: trots att händelsen kritiseras är resultatet oftast vaga beklaganden, men ingen riktig förändring sker. Den samefeministiska forskaren och professorn i arktisk urfolkpolitik vid Lapplands universitet **Rauna Kuokkanen** har påpekat att problemet med den dominerande vitheten inte brukar vara motstånd utan likgiltighet och icke-erkännande. Det betyder att man i princip kan ställa sig positiv till samernas rättigheter och kultur, men i praktiken brukar man om och om igen "glömma bort" samernas röster. Trots att Saana-fjällets festbelysning kanske inte verkar vara någon stor sak, är det ett perfekt exempel på denna likgiltighet - fjällets betydelse i den lokala samiska kulturen beaktades inte.

Likgiltigheten lever också i tystnaden kring Finlands och andra nordiska länders egna kolonialistiska och bosättarkolonialistiska historia. Till skillnad från kolonialism, innebär bosättarkolonialism att man genom "bosättare" strävar efter total ersättning eller assimilerings av den tidigare befolkningen. I kolonialismen utnyttjar däremot en utomstående makt det koloniserade områdets resurser och människor. Enligt sameforskare **Veli-Pekka Lehtola** började koloniseringen av samerna i Finland på 1600-talet genom missionärsarbete och nya lagar gällande äganderätten till landområden – sam-

erna, precis som många andra urbefolkningar, uppfattade inte land som något som kan ägas. Kolonialismen förvandlades till bosättarkolonialism under 1800-talet. Det innebar exempelvis att samiska barn placerades i segregerade skolor långt utanför sina samhällen. Det innebar också påtvingade steriliseringar av samiska kvinnor.

Sameblod som en berättelse om att passera

Bosättarkolonialismens smärtsamma historia och fortsatta närvaro är också centrala teman i den prisbelönade filmen *Sameblod* (2017), regisserad av **Amanda Kernell**, som själv har samiska rötter. Filmen hade biografpremiär i Sverige i mars 2017. Lyckligtvis visades filmen också i finska biografier under hösten. Lyckligtvis, för om okunskapen om den "inhemska" bosättarkolonialismen är stor i Sverige, är den möjligtvis ännu större i Finland.

Sameblod är en berättelse om att passera: en ung samisk rensköttarkvinna, Elle Marja (**Lene Cecilia Sparrok**), bestämmer sig för att passera som svensk under 1930-talet, efter att hon på internatskolan för samebarn insett att så länge som hon betraktas som samisk, får hon inte utbilda sig vidare. Elle Marja lyckas också komma in i en svensk skola och röra sig i svenska kretsar i Uppsala, men inte utan att betala ett högt pris för det: hon tappar kontakten med sin familj och sina rötter. Bland de blonda långa svenska kvinnorna sticker hon ut som annorlunda,

men samerna vill hon inte heller tillhöra, för att vara samisk betyder att vara mindre värd.

Liksom med de flesta andra berömda filmer om att passera, till exempel de amerikanska *Imitation of Life*-filmatiseringarna (1934 och 1959), är genren tragedi. I *Imitation of Life* är den stora tragedin att en ung kvinna med afroamerikanska rötter men mycket ljus hud förnekar sitt ursprung och lyckas passera som vit – precis som Elle Marja gör i förhållandet till den vita dominerande svenskheten. I *Imitation of Life* slutar allt ändå i tårar vid en älskad släktings kista – inte helt olikt *Sameblod*. De två versionerna av *Imitation of Life* har avslöjande översättningar till svenska: *Uppror mot livet* (1934) och *Den stora lögnen* (1959). *Sameblod* ger inga lätta svar utan understryker hur passerandet kan vara både uppror och lögn, både motstånd och underordning.

Sameblod ger inga lätta svar utan understryker hur passerandet kan vara både uppror och lögn, både motstånd och underordning.

Det intressanta med passerande som tema på film och i medier mer generellt är att oftast när medlemmar i underordnade grupper, så som svart-hyade människor, kvinnor eller LGBTQ-människor, försöker passera som privilegierade, som vita, män, straight eller cis-könade, brukar genren bli tragedi. Men när medlemmar i privilegierade grupper passerar som underordnade, blir genren oftast komedi: tänk på män som går "undercover" som kvinnor i otaliga filmer, och på finska **Pirkka-Pekka Petelius** och **Aake Kalliala** som samiska alkoholister, "Nunnuka-män", på 1990-talet. Inom den här logiken representeras det som löjligt att vilja vara

icke-privilegierad, och förståeligt, men aldrig precis lyckat, att vilja vara privilegierad. Ingen icke-vit får ta del av vita privilegier utan smärta; ingen homo får njuta av hetero-existensens bekvämlighet, och ingen icke-man får bli man utan tårar. Åt det andra hållet är det ju bara på skoj. Samtidigt innebär både berättelser om passerande och appropriering att gränser mellan ras-, etnicitets- och köns kategorier sätts i rörelse och logiken bakom kategoriseringarna blir ifrågasatt. När gränser överskrids – och ofta är det enda som krävs rätt slags smink eller kläder – belyses både dessa gränsers makt och hur artificiella och bräckliga de är.

Forskning och makt

Några av *Sameblods* mest kraftfulla scener är de som skildrar fotograferingen och mätningen av samiska barn av rasbiologer i internatskolan. Barnen

scener båda bekvämt distanserade och obekvämt nära.

Om ett år inleder jag ett forskningsprojekt där jag kommer att studera samtida populärkulturella bilder – filmer, tv-serier, innehåll i sociala medier – av samerna och Sápmi-området från ett queer-feministiskt och posthumanistiskt perspektiv. I USA, Kanada och Australien finns ett rikt forskningsfält som kallas queera urfolkstudier, vilka undersöker hur uppfattningar om sexualitet och det binära könssystemet knyts ihop med bosättarkolonialism och västerländska förståelser av natur och vetenskap. Detta fält har inte ännu haft något stort inflytande på samiska studier i de nordiska länderna. Samtidigt har urfolksfeminister, så som ovannämnda Rauna Kuokkanen, påpekat att urfolksfilosofier har haft olika uppfattningar av genus och sexualitet, till exempel "Two Spirit"-personer som inte kan beskrivas korrekt genom västerländsk heterosexualitet. Urfolksfilosofier har även varit posthumanistiska länge innan posthumanistiskt tänkande blev trendigt i den vita akademiska världen och uppfattat människan som enbart en av naturens och jordens många krafter. Mitt mål är att lyfta fram queera urfolksstudier i Europa och urfolksperspektiv i Finland – att ta del i kampen för att bryta likgiltigheten och icke-erkännandet. Samtidigt kan jag inte undvika det faktum att jag är ännu en vit icke-samisk forskare som studerar samerna utifrån. Inte precis som rasbiologerna i *Sameblod*, men inte totalt annorlunda heller.

Men viktigare än mitt eget obehag är att understryka, som filmen *Sameblod* gör, att illusionen om ett homogent Sverige, precis som ett homogent Finland, inte har kommit naturligt, utan är resultatet av bosättarkolonialistiska praktiker, systematiska assimilering- och approprieringstaktiker och berättelser som i det officiella nationella minnet glömts bort. Sverige och Finland har försökt men kan inte längre lyckas att passera som oskyldiga länder som inte har något att göra med kolonialismen. Elle Marjas och Saana-fjällets gränsöverskridande och debatterade kroppar belyser detta starkt och klart.

FD **Katariina Kyrölä** är medieforskare och universitetslärare i genusvetenskap vid Åbo Akademi